

Рейда О. А.,

асистент кафедри іноземних мов

Білоцерківського національного аграрного університету

ФОНОЛОГІЧНІ ОПОЗИЦІЇ Й ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕМНОЇ СТРУКТУРИ АНГЛОМОВНИХ ТА УКРАЇНОМОВНИХ ДІАЛОГІЧНИХ ТЕКСТІВ

Анотація. У статті аналізуються особливості фонемної структури англійських та українських діалогічних текстів і визначаються фонологічні опозиції в системі фонем української та англійської мов. Розглядаються фонемні парадигматичні аспекти, виділяються їх основні типи. Був проведений аналіз особливих системно-структурних утворень мови, який показав, що особливості фонемної структури є досить неоднозначними.

Ключові слова: фонологічні опозиції, фонемні, діалогічні тексти, системно-структурні утворення, фонологічні концепції, фоносемантика.

Постановка проблеми. Теорія фонемі функціонує у науковому просторі ось уже майже сто років. З'ясування особливостей розвитку теорії протягом цього періоду дає можливість визначити перспективу подальших досліджень, відтак виникає потреба звернутися до напрацьованої з кінця XVIII до кінця XX ст. літературної спадщини і проаналізувати її з позицій сучасного мовознавства. Особливо актуальною є оцінка внеску науковців у розвиток теорії фонемі, оскільки аналіз доробку мовознавців допоможе визначити основу, на якій будувалися лінгвістичні, зокрема фонологічні, традиції, з яких виходимо, розвиваючи науку про мову на сучасному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Віддаючи належне ґрунтовному аналізу найвідоміших фонологічних концепцій, здійсненому у працях авторів Д. Джоунза, Л. Блумфілда, І.О. Бодуена де Куртене, Е. Сепіра, Л. Єльмслева, Л.В. Щерби, Л.Р. Зіндера, М.І. Магусевича, О.М. Гвоздева, Л.Л. Буланіна та ін., котрі займалися проблемами визначення фонем і фонемного складу мови, констатуємо відсутність у лінгвістичному дискурсі сучасних досліджень, які б містили належне теоретичне узагальнення концепцій провідних лінгвістичних шкіл, що інтерпретували теорію фонемі у контексті досягнень лінгвістики, психології, психолінгвістики, нейрофізіології, фізики та інших природничих наук.

Як складне, багатопланове явище фоносемантику розглядають із різних позицій і в різноманітних аспектах. Зокрема, фоносемантичні зв'язки досліджують як первинні, звуконаслідувальні, вторинні, звуко-символічні чи у поєднанні природної і психологічної мотивованості, зумовленої синестезією. Поряд із лексичним і граматичним значеннями існує фонетичне, що вказує на змістовність мовної форми на фонетичному рівні.

У колі зацікавлених учених перебувають різні звукообразжальні процеси. Актуальність зумовлена недостатніми даними про положення кожної фонемі у системі та необхідністю комплексного аналізу вивчення звукообразжального процесу.

Виходячи з актуальності, основною метою є дослідження особливостей фонемної структури англійських та українських діалогічних текстів і визначення фонологічних опозицій в системі фонем української та англійської мов.

Виклад основного матеріалу. Фонемні є елементами певної фонологічної системи, тобто стверджувати, що певна звукова одиниця є фонемою, можна лише стосовно окремої мови. Для того, щоб описати фонологічну систему, потрібно протиставити кожну фонему всім іншим. Так, якщо взяти українську мову, в якій є 38 фонем, то кожну з них можна схематично зобразити як кульку з 37 дротиками, що відходять від неї в різні боки та ілюструють протиставлення фонемі всім іншим.

Зміст кожної фонемі визначається її положенням у системі. Не кожен звук у певній мові є фонемою. Усе залежить від того, чи перебуває звук в опозиції до інших, чи є в мові слова, які різняться семантично завдяки тому звукові. Наприклад, і в українській, і в російській мовах є звуки [г] і [r], однак у російській мові ці два звуки представляють одну фонему, бо між собою вони не перебувають в опозиції (немає жодної пари слів, які б різнилися звуками [г] і [r]), а в українській мові маємо дві окремі фонемні парні <г> і <r>, бо є низка слів, протиставлених саме цими звуковими одиницями (гніт – рніт, грати – ррати).

– Я вже на ганку. Яка чудова погода!

– Але, голубе мій, чому б вам дійсно не сходити в гості до містера Бінґлі, коли він тут з'явиться? [7, с. 51].

В українській і білоруській мовах є звук [p], але в українській мові є дві фонемні парні <p> і <p'> (пор.: рад [рад] і ряд [p'ад]), а в білоруській лише одна <p>, бо опозиції <p> – <p'> там не існує, оскільки звук [p] є тільки твердим.

– О, звичайно, за **перше півріччя: вчора ввечері я одержав понад сто п'ятдесят доларів** [12, с. 84].

Констатувати, що, наприклад, в англійській і українській мовах є фонема <e>, бо, мовляв, у цих мовах є такі звуки, все одно, що сказати, начебто туфлі й кофта однакові, бо вони 42 розміру. Насправді ці туфлі і кофта не однакові, бо належать до різних систем виміру – системи взуття і системи одягу. Відповідно цінність українського [e] й англійського [e] різні, бо в англійській мові є чотири подібні до українського звука елементи, які перебувають в опозиції один до одного й розрізняють слова: <e> – <ae> – <э> – <э> (head [hed] «голова» – had [haed] past від have «мати» – heard [ha:d] past від hear «чути»).

– **Любий мій, ви мені лестите.** Колись я дійсно була гарною, але **тепер** ні на що **екстраординарне** я не **претендую** [7, с. 43].

– *They had got me by this time into the apartment indicated by Mrs. Reed, and had thrust me upon a stool: my impulse was to rise from it like a spring; their two pair of hands arrested me instantly* [10, p. 85].

Отже, звуки стають фонемами лише тоді, коли вони перебувають в опозиції до інших звуків, тобто коли є хоч одна пара слів, яка різниться цими звуками [3, с. 87].

Розгляд фонем у системі належить до їх парадигматичного аспекту. Фонологічна парадигматика є системою фонемних опозицій, серед яких виділяються два основні типи: диз'юнкція (протиставлення за декількома диференційними ознаками) і кореляція (протиставлення за однією диференційною ознакою). Прикладом диз'юнкції може слугувати протиставлення фонем <в> і <с> (вам – сам), у яких воно здійснюється за двома параметрами: дзвінкість – глухість, губність – передньоязиковість. Як приклад кореляції можна навести опозицію <д> – <т>, де фонемні протиставляються тільки за дзвінкістю – глухістю. Аналіз опозиції здійснюється за допомогою набору бінарних диференційних ознак, фізичним субстратом яких є артикуляційні й акустичні властивості звуків.

Miss Abbot turned to divest a stout leg of the necessary ligature. This preparation for bonds, and the additional ignominy it inferred, took a little of the excitement out of me [10, p. 71].

– Сидить тихо, а то ми вас прив'яжемо, – сказала Бесі. – Міс Ебот, дайте-но мені ваші підв'язки, бо мої вона зразу ж розірве [10, с. 34].

Опозиції бувають одномірні та багатомірні. В одномірних опозиціях фонемні спільні ознаки в такій сукупності більше ніде в цій системі не повторюються. Так, зімкненість і задньоязиковість, що є спільними для фонем <г> і <к>, в інших фонемах української мови не виявляються. У багатомірних опозиціях спільні ознаки двох фонем повторюються в якійсь третій. Наприклад, спільні для фонем <б> і <д> зімкненість, дзвінкість і твердість повторюються й у фонемі <т> [6, с. 109].

– Оце дзвонив Самбо, їхній чорний служник, а вивик навіть одяг новий червоний жилет [53, с. 204].

“It is Mrs. Sedley’s coach, sister”, said Miss Jemima. “Sambo, the black servant, has just rung the bell; and the coachman has a new red waistcoat” [11, p. 42].

За характером (змістом) протиставлення опозиції бувають привативні, градуальні й еквіполентні. Привативні – опозиції, в яких один член має якусь ознаку, а інший її не має. Так, фонема <д>, на відміну від <т>, має дзвінкість. У цьому разі дзвінкість (не глухість) втрачається в слабкій позиції кінця слова, тому саме дзвінкість є маркованою ознакою, а не глухість.

Привативні опозиції поділяються на пропорційні й ізольовані. У пропорційній опозиції відмінність між фонемами така ж, як і в іншій опозиції. Іншими словами, це відношення протиставлення фонем, які пропорційно повторюються у відношеннях протиставлення інших фонем. Наприклад, <б> – <п> = <д> – <т> = <г> ~ <к> = <т> ~ <х> = <ж> – <ш> = <з> – <с> = <дж> – <ч> = <дз> ~ <ц>. Тут усі фонемні попарно протиставляються за дзвінкістю – глухістю. Якщо відмінність певної пари фонем більше не повторюється, то така опозиція називається ізольованою. Так, тільки фонемні <р> і <л> протиставлені за ознаками дрижачість (вібрантність) і плавність.

Градуальні опозиції (їх ще називають ступінчастими) характеризуються різним ступенем (градацією) однієї й тієї самої ознаки. Так, зокрема, фонемні <е> й <і> різняться ступенем розкриття рота.

“Say a bouquet, sister Jemima, ’tis more genteel” [11, p. 53].
– От лихо – менеп зісовано сервіз! – промурмотіла Сара сама до себе, сумовито розглядаючи скалки [5, с. 74].

Еквіполентні (рівнозначні) опозиції – опозиції, в яких обидва члени логічно рівноправні, тобто не характеризуються ні різним ступенем якоїсь однієї ознаки, ні наявністю або відсутністю ознаки. Наприклад, фонемні <п> і <т> мають спільні ознаки: глухість, твердість, зімкненість (проривність), однак кожна з них має ще одну тільки їй притаманну ознаку (губність для <п> і передньоязиковість для <т>) [59, с. 271].

Висновки. Отже, одним з особливих системно-структурних утворень мови є фонемне. Кожна мова характеризується певною кількістю фонем, але особливості фонемної структури є досить неоднозначними. Порівняльний аналіз структури діалогічних текстів українською й англійською мовами займає важливе місце у сучасній лінгвістиці.

Для того, щоб розрізнити два слова, потрібно їх зіставити і протиставити. Протиставлення, або опозиція, – основне поняття фонології. Фонологічна система кожної мови є своєрідною. Ця своєрідність стосується загальної кількості фонем (кількість фонем у різних мовах коливається від 10 до 80); організації фонемних опозицій; пропорції голосних і приголосних (в українській мові 38 фонем, із них 6 голосних і 32 приголосні; в російській – 39 фонем, із них 5 голосних і 34 приголосні; в англійській – 44 фонем, причому 20 голосних і 24 приголосні; в німецькій – 33 фонем, 15 голосних, 18 приголосних; у французькій – 35 фонем, 17 голосних і 18 приголосних); характеру позицій; варіантів і варіацій фонем.

Література:

1. Ахманова О.С. Фонология, морфонология и морфология. М.: Изд-во МГУ, 1966. 105 с.
2. Википедия: свободная энциклопедия. URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
3. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.
4. Карпенко Ю.О. Фонетика и фонология сучасної української мови: навч. посіб. / відп. ред М.М. Фашенко. Одеса: Чорномор'я, 1996. 144 с.
5. Коллінз У. Жінка у білому / переклад О. Мокровольського. К.: Веселка, 1859. 668 с.
6. Мельничук О.С. Мова як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. Мовознавство. 1997. № 2–3. 231 с.
7. Остин Джейн. Гордість і упередженість / у перекладі В. Горбатько. К.: Веселка, 2005. 510 с.
8. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української літературної мови. К.: Знання, 1970. 215 с.
9. Arbor A. Phonemical Technique for Reducing Language to Writing. The University Michigan Press, 1947. 345 p.
10. Bronte Charlotte. Jane Eyre / Ed. P. Brantlinger and W. Thesing. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. 528 p.
11. Thackeray William Makepeace. Vanity Fair. Cambridge: Cambridge University Press, 1967. 266 p.
12. Twain Mark. Adventures of Huckleberry Finn. The best from American literature / Ed. By Louis J. Budd and Edwin H. Cady. Durham, 1884. 500 p.

Рейда О. А. Фонологические оппозиции и особенности фонемной структуры английских и украинских диалогических текстов

Аннотация. В статье анализируются особенности фонемной структуры английских и украинских текстов, определяются фонологические оппозиции в системе фонем украинского и английского языков. Рассматриваются фонемы в парадигматическом аспекте. Был проведен анализ особых системно-структурных образований языка, который показал, что особенности фонемной структуры достаточно неоднозначны.

Ключевые слова: фонологические оппозиции, фонемы, диалогические тексты, системно-структурные образования, фонологические концепции, фоносемантика.

Rejda O. Phonological oppositions and peculiarities of the phonemic structure of English and Ukrainian dialogic texts

Summary. The article analyzes the peculiarities of the phonemic structure of the English-language and Ukrainian-language dialogical texts and defines phonological opposition in the system of Ukrainian and English phonemes. The phonemes in the system are considered to their paradigmatic aspect, and also it is distinguished their main types. It was conducted the analysis of the special system-structural formations of the language, which showed that the features of the phonemic structure are rather ambiguous.

Key words: phonological opposition, phonemes, dialogical texts, systemic-structural formations, phonological concepts, phonosemantics.